
НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

В. Р. СІДЕНКО,
доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
науковий консультант з економічних питань
Українського центру економічних
і політичних досліджень імені Олександра Разумкова,
головний науковий співробітник відділу економічної теорії
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України",
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

VOLODYMYR SIDENKO,
Doctor of Econ. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Scientific Consultant of the Razumkov Centre,
Principal Researcher of the Department of Economic Theory,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

УДК 339.1+339.9

МЕГАТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Висвітлено питання розвитку електронної (цифрової) торгівлі як однієї з ключових тенденцій у трансформації світового господарства в умовах кардинальних технологічних змін, зумовлених четвертою промисловою революцією. Узагальнено основні переваги й ризики, пов'язані з цим феноменом. Проаналізовано інфраструктурні передумови для поширення електронної торгівлі. Показано роль провідних міжнародних організацій та регіональних інтеграційних об'єднань у розвитку та регулюванні електронної торгівлі у світі.

Ключові слова: електронна торгівля; цифрова торгівля; інформаційно-комунікаційні технології; інформаційно-комунікаційні послуги; четверта промислова революція; світове господарство; міжнародні організації.

Бібл. 11; табл. 4.

UDC 339.1+339.9

MEGATRENDS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF MODERN TECHNOLOGICAL REVOLUTION

The article covers the issues of development of electronic (digital) commerce as a key trend in transformation of the world economy in the context of radical technological changes caused by the Fourth Industrial Revolution. The author summarizes the main advantages and risks associated with this phenomenon. Infrastructure prerequisites for the spread of electronic commerce are analyzed. Special attention is paid to the role of the leading

© Сіденко Володимир Романович (Sidenko Volodymyr), 2018; e-mail: v_sidenko@ukr.net.

international organizations and regional integration blocs in the development and regulation of the e-commerce over the world.

Keywords: e-commerce; digital commerce; information and communication technologies; information and communication services; the Fourth Industrial Revolution; world economy; international organizations.

References 11; Tables 4.

Стрімке поширення в сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), Інтернету, сучасних засобів мережевого обміну інформацією тягне за собою воістину революційні зміни у формах і методах ведення бізнесу та економічної діяльності в цілому, радикально змінює механізми функціонування ринків та економічну поведінку як виробників, так і споживачів. Тому термін “електронна торгівля” (від англ. e-commerce), який дістав поширення вже у 1990-х роках, та більш новий синонімічний термін “цифрова торгівля” (від англ. digital trade) є не новомодними неологізмами, а поняттями, що розкривають дійсно кардинальні технологічні зміни у формах і методах економічної діяльності в економіці ХХІ ст.

Саме тому сьогодні ця тематика вийшла на авансцену теоретичних і прикладних наукових досліджень, дискусій з питань економічної політики, а також глобального і регіонального економічного регулювання, в яких беруть участь практично всі основні міжнародні організації та головні інтеграційні об’єднання сучасності. Проблематика електронної комерції дедалі більше проникає в учебні програми навчальних закладів різних країн світу, в тому числі України (див., зокрема, [1]). Наростає вал різноманітних публікацій про різні аспекти зазначеного феномену (див., наприклад, [2; 3; 4; 5; 6; 7]).

Тим часом ця проблема залишається вкрай складною для розуміння і статистичного вимірювання, що зумовлено не тільки новим характером і швидкоплинністю технологічного базису електронної комерції та неусталеністю економічних і правових відносин, які виникають і еволюціонують на цій основі. Вказаний феномен породжує досить складні, далеко не однозначні ефекти, що, у свою чергу, вимагає зваженого підходу на базі комплексного врахування всіх різноманітних впливів у різних часових вимірах.

Мета цієї статті полягає у спробі автора висвітлити ряд теоретичних питань, які пов’язані з розвитком електронної (цифрової) комерції, продовжують перебувати в центрі наукових дискусій, потребують подальшої розробки і стосуються як змісту і форм прояву цих процесів у світовій економіці, так і інфраструктурних передумов для їх поширення, принципів підходів до їх регулювання на глобальному та регіональному рівнях.

Визначення сфери електронної торгівлі

Визначення змісту поняття “електронна торгівля” (“електронна комерція”) або “цифрова торгівля”, яке сьогодні дедалі частіше використовується на заміну терміна “електронна торгівля”, не є простим завданням з огляду на багатоаспектність її проявів у сфері обороту товарів і послуг, а також на виражену тенденцію до подальшої диверсифікації в умовах інтенсивних технологічних перетворень сучасності. Тому існують різні визначення, що враховують різні аспекти цього поняття. У найбільш агрегованій формі цей термін сьогодні визначається ОЕСР – як продаж або купівля товарів або послуг через комп’ютерні мережі з використан-

ням методів, спеціально розроблених для отримання або розміщення замовлень (включаючи використання веб-сторінок, екстранет або електронного обміну даними, але виключаючи телефонні дзвінки, факсимільні апарати та електронні повідомлення, набрані вручну). Учасниками таких операцій можуть бути підприємства, домогосподарства, приватні особи, уряди та інші громадські або приватні організації. Причому обов'язковим елементом є саме розміщення замовлення через комп'ютерні мережі, тоді як платежі та поставка товару (послуги) можуть реалізовуватись у будь-який спосіб – у режимі як онлайн, так і офлайн (ОЕСР, 2011 *). Це визначення було сформульовано у 2009 р. Ще у 2000 р. ОЕСР запровадила розрізнення тлумачення цього терміна у вузькому розумінні (якщо здійснення операцій відбувається через Інтернет) і у широкому (у разі здійснення їх через будь-які мережі, опосередковані комп'ютером, – computer-mediated networks) **. Але нове визначення терміна від 2009 р. об'єднало ці два аспекти тлумачення.

СОТ визначає електронну торгівлю у більш загальних термінах – як “виробництво, розподіл, маркетинг і продаж або постачання товарів і послуг за допомогою електронних засобів” ***.

Тим часом є більш розгорнуті характеристики цього терміна, що розглядається як складова “електронного бізнесу” та визначається як “електронна економічна діяльність, яка забезпечує повний замкнений цикл бізнес-процесів, які включають замовлення товарів/послуг, проведення платежів, доставку товарів/послуг шляхом ІКТ і забезпечують передачу прав власності юридичних/фізичних осіб іншим” [1, с. 55, 520].

Типовий закон ЮНСИТРАЛ 1996 р. ****, прямо не розкриваючи зміст поняття “електронна торгівля”, у своїй ст. 1 зазначає, що цей термін застосовується до “будь-якого виду інформації у формі повідомлення даних, використовуваної у контексті торговельної діяльності”. При цьому термін “торговельна” пропонується тлумачити “широко, з тим щоб він охоплював питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, як договірних, так і недоговірних”. Відносини торгового характеру включають такі угоди, не обмежуючись ними: будь-які торгові угоди на поставку товарів або послуг або обмін товарами або послугами; дистриб'юторські угоди; комерційне представництво і агентські відносини; факторинг; лізинг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; інжиніринг; купівля/продаж ліцензій; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів і пасажирів повітряним, морським, залізничним або автомобільним транспортом.

Типовий закон виходить з широкого поняття “електронний обмін даними” (ЕДІ), що дозволить охопити різноманітні види використання ЕДІ, пов'язані з

* OECD Guide to Measuring the Information Society 2011. – Paris : OECD, 2011. – P. 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/oecdguidetomeasuringtheinformationsociety2011.htm>; doi: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113541-en>.

** Measuring the Information Economy. – Paris : OECD, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/sti/ieconomy/1835738.pdf>.

*** WTO. Work Programme on Electronic Commerce. Adopted by the General Council on 25 September 1998. WT/L/274. – 30 September 1998. – 1.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/ecom_e.htm.

**** Типовой закон ЮНСИТРАЛ об электронной торговле и Руководство по принятию. 1996 год, с дополнительной статьей 5 бис, принятой в 1998 году. – Нью-Йорк : ООН, 2006. – ч. 74 с.

торгівлею. До засобів передачі даних, які охоплюються поняттям “електронна торгівля”, цим законом відносяться передача даних стандартизованого формату між комп’ютерами; передача електронних повідомлень з використанням або загальнодоступних, або патентованих стандартів; передача тексту вільного формату за допомогою електронних засобів, наприклад, через Інтернет (у ряді випадків концепція “електронної торгівлі” може охоплювати використання таких засобів, як телекс і телефакс) *.

Таким чином, структурно поняття “електронна торгівля” (“цифрова торгівля”) є досить складним і таким, що важко піддається однозначному тлумаченню. Це прямо зумовлено наявністю різноманітних форм організації та ведення електронного бізнесу. Так, фахівці в галузі цифрової торгівлі (Д. Чіуриак і М. Пташкіна [4, р. 4] **) виокремлюють сьогодні 5 різних способів її ведення (табл. 1).

Таблиця 1

Різні способи ведення цифрової торгівлі в сучасному світі *

Способи	Типи	Приклади та бізнес-моделі
1	Угоди між цифровим і звичайним світом (у тому числі надання доступу до Інтернету)	Веб-пошук, електронне навчання, ігри, мобільні додатки, азартні ігри в Інтернеті, послуги зв’язку (наприклад, WhatsApp або Skype), інформаційні послуги (такі, як карти та онлайн-енциклопедії), онлайн-реклама, Netflix тощо
2	Угоди між компаніями та між компаніями і домогосподарствами в реальному світі з використанням цифрових технологій	Amazon та інші сервіси дистрибуції. Туристичні послуги (бронювання готелів та авіаквитків), купівля програмного забезпечення і т. п., які надаються компаніями домогосподарствам. “Торгівля завданнями” між компаніями
3	Угоди між домогосподарствами в реальному світі з використанням цифрових технологій	Угоди між фізичними особами (домогосподарствами) за допомогою цифрових технологій (eBay, Uber, AirBnB)
4	Угоди між домогосподарствами і компаніями в реальному світі з використанням цифрових технологій	Платформи, які дозволяють домогосподарствам надавати послуги компаніям (Fiverr, Upwork), що відповідає четвертому способу поставки в ГАТС (рух фізичних осіб), за допомогою цифрових посередників. Сюди належить “торгівля завданнями” між домогосподарствами і компаніями
5	Капіталізація потоків даних	Особисті дані (Facebook, Google), дані, що генеруються в Інтернеті речей, фінансові та особисті дані онлайн-споживачів (Alipay) з транскордонною передачею від бота до бота без доходів і витрат і з вартістю, одержуваною за допомогою вторинного опрацювання зібраних даних, які діють як основний капітал для індустріалізованого навчання

* Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 5.

Істотне значення для розкриття змісту електронної торгівлі має інше важливе поняття — “електронні торговельні майданчики” (ETM) — інфраструктура для

* Там же. – С. 17-18.

** Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с.

здійснення комерційних операцій онлайн, створена Інтернет-посередниками. ЕТМ відіграють істотну роль у встановленні стандартів роботи для продавців, а також у забезпеченні безпеки комерційних і відповідних фінансових операцій, а також у гарантуванні прав споживачів. Сьогодні нерідко підкреслюється велике значення ЕТМ у реалізації співробітництва з державними органами, а також інститутами регулювання торгівлі та підтримки експорту. При цьому визнається, що успішний розвиток електронної торгівлі вирішальною мірою залежить від адекватності 6 сфер державної політики: митного регулювання; податкового права; валютного контролю; режиму використання електронних грошових засобів (віртуальних валют); політики у сфері логістики; захисту прав споживачів *.

Водночас слід підкреслити, що облік операцій у рамках електронної комерції та їх урахування при визначенні базових макроекономічних показників наштовхуються на істотні проблеми методологічного характеру. Адже, за визнанням СОТ, щодо цифрових продуктів, зокрема, необхідно виявити відмінність між категоріями “товар” і “послуга”, а також винайти нові способи статистичної класифікації з урахуванням нового, підвищеного рівня складності міжнародної торгівлі. З цією метою сьогодні здійснюється співробітництво між ОЕСР і МВФ у питаннях відображення цифрової торгівлі у вимірах ВВП і продуктивності. А ЮНКТАД, спільно із СОТ, ОЕСР і Всесвітнім поштовим союзом, ведуть роботу в напрямі кращого відображення транскордонних операцій у рамках електронної комерції **. Розв’язання цієї проблеми є дуже важливим для налагодження ефективного механізму відстежування операцій, що здійснюються в режимі електронної комерції, та для забезпечення відповідних ефективних методів регулювання цієї сфери.

Зростаюча роль ІКТ у розвитку міжнародної торгівлі та технологічні передумови для їх включення у цей процес

Розвиток електронної торгівлі необхідно розглядати у ширшому контексті масштабних зрушень у структурі та технологіях здійснення світової торгівлі. Адже однією з найважливіших тенденцій у розвитку міжнародної торгівлі стало перетворення групи комп’ютерних, комунікаційних та інших послуг на провідний сектор розвитку експорту послуг. Саме це слугує найширшою основою для процесу зростаючої цифровізації (digitalisation) міжнародних торговельних операцій та появи сектору електронної (цифрової) торгівлі як провідної та надзвичайно динамічної сфери міжнародної комерційної діяльності.

За даними ЮНКТАД, у 2015 р. продажі у рамках електронної комерції перевищили позначку у 25 трлн. дол., що помітно перевищило обсяги світового експорту за цей рік (16,5 трлн. дол.). Частка продажів у рамках електронної комерції складає сьогодні близько 18% загального обороту у країнах ОЕСР, хоча відповідний процес і відбувається досить асиметрично ***. Причому майже 90%

* Там же. – С. 21–22.

** World Trade Statistical Review 2017. – Geneva : WTO, 2017. – 177 p. – P. 45.

*** У різних країнах ОЕСР і в різних сегментах підприємництва електронна комерція поширилася різною мірою: якщо у Новій Зеландії участь в онлайн-продажах беруть понад 45% компаній, то у Греції, Італії, Мексиці та Туреччині – не більше, ніж 10%. Якщо серед великих (які мають не менш як 250 працівників) підприємств частка участі в електронній комерції становить близько 40%, то для невеликих компаній цей показник не перевищує і 20% (OECD (2015). OECD Digital Economy Outlook 2015, OECD Publishing; doi: 10.1787/9789264232440-en). Найшвидше сьогодні обороти електронної комерції збільшуються у країнах Східної Азії.

цих операцій припадає на операції в секторі В2В (комерційні взаємовідносини між організаціями) *.

Таке надзвичайне зростання підтримується прискореним зростанням сектору інформаційно-комунікаційних послуг (ІКП), частка яких у світовому експорті послуг у цілому зросла за 1990–2016 рр. з 20,7% до 31,4%, а серед країн ОЕСР – відповідно, з 21,2% до 30,9%, країн ЄС – із 22,6% до 34,8% і країн Східної Азії – з 20,5% (2000 р.) до 28,4%. У ряді держав (табл. 2) цей показник уже наближається до половини сукупного експорту послуг або навіть перевищує її.

Таблиця 2

**Експорт ІКП окремих країн світу як частка сукупного обсягу експорту послуг
(за даними статистики платіжних балансів) ***

(%)

Країни	Роки							
	1990	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Бразилія.....	21,6	47,6	43,0	46,7	56,4	54,7
Китай.....	18,4	32,6	23,5	11,9	20,9	-6,1	38,2	40,4
Індія.....	55,0	67,2	64,1	67,3	67,0
ПАР.....	9,5	7,5	15,4	10,3	9,8	13,2	16,9	17,5
Росія.....	21,8	19,3	23,7	30,4	32,1	30,8
Японія.....	29,0	19,8	24,9	23,0	24,4
Канада.....	44,9	47,2	50,2	33,8	39,3	42,7	40,8	38,9
США.....	14,4	15,3	15,8	18,2	19,8	22,4	22,9	23,7
Швейцарія.....	15,7	15,5	15,9	18,4	19,8	21,5	29,5	28,8
Великобританія.....	...	26,3	25,1	30,1	30,4	34,5	35,9	34,0
Фінляндія.....	32,8	36,0	42,2	42,1	32,3	39,6**	50,6	48,9
Франція.....	29,8	22,1	24,8	33,2	36,3	34,4	41,7	40,8
Німеччина.....	18,7	23,0	26,8	30,0	32,9	36,6	39,7	40,7
Італія.....	28,0	21,9	15,5	24,8	30,1	30,8	30,8	31,6
Іспанія.....	9,5	8,6	13,8	27,0	27,8
Польща.....	14,8	15,0	17,4	33,0	31,7	32,4
Швеція.....	14,2	14,8	18,3	38,9	38,5	46,4	45,7	46,6
Республіка Корея.....	24,2	26,2	29,0	23,0	19,1	15,2	23,1	26,1
Малайзія.....	38,5	19,4	20,2	23,6	23,1
Сінгапур.....	16,9	20,4	22,2	22,9	29,4	29,1
Україна.....	13,5	8,9	7,6	17,3	31,4	31,8

* IMF. Balance of Payments Statistics Yearbook and data files. Accessed through World Bank's Databank. World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

** За даними 2012 р.

Важливо підкреслити, що у компоненті ІКП (на відміну від ситуації в інших сферах міжнародної торгівлі) Україна за останнє десятиріччя зуміла вписатись у глобальні тренди розвитку: їх частка збільшилася з 13,5% до 31,8%, досягнувши середньосвітового рівня.

* Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 3, 20.

Таблиця 3

**Динаміка показників поширення ІКТ в Україні
та в окремих країнах з високим рівнем розвитку ІКТ ***

Роки	Країни					
	Україна	Республіка Корея	Малайзія	Сінгапур	Фінляндія	Швеція
Кількість користувачів мобільного зв'язку (на 100 осіб населення)						
1990	0	0,2	0,5	1,7	5,2	5,4
1992	0	0,6	1,0	3,8	7,7	7,6
1995	0	3,7	4,8	8,8	20,3	22,7
2000	1,7	58,3	21,9	70,1	72,0	71,8
2005	63,7	81,5	75,6	97,5	100,5	100,8
2010	117,1	104,8	119,7	145,4	156,3	117,2
2015	144,0	118,5	143,9	146,5	135,4	130,4
2016	132,6	122,7	141,2	146,9	134,5	126,7
Кількість користувачів Інтернету (% чисельності населення)						
1990	0	0	0	0	0,4	0,6
1992	...	0,1	0	0,5	1,9	1,5
1995	0	0,8	0,1	2,9	13,9	5,1
2000	0,7	44,7	21,4	36,0	37,2	45,7
2005	3,7	73,5	48,6	61,0	74,5	84,8
2010	23,3	83,7	56,3	71,0	86,9	90,0
2015	48,9	89,6	71,1	79,0	86,4	90,6
2016	52,5	92,7	78,8	81,0	87,7	91,5
Кількість постійних передплатників широкосмугового Інтернету (на 100 осіб населення)						
2000	...	8,4	...	1,8	0,7	2,8
2005	0,3	25,9	1,9	14,6	22,4	27,9
2010	6,4	35,5	7,4	26,4	29,1	32,0
2015	11,8	40,2	10,0	26,5	31,7	36,1
2016	12,0	41,1	8,7	25,4	31,2	36,3
Кількість безпечних серверів Інтернету (на 1 млн. осіб населення)						
2005	1,3	20,0	14,7	275,4	308,2	331,2
2010	13,2	1124,8	41,9	529,7	1245,5	1268,4
2015	65,5	2301,5	102,5	932,1	1782,5	1755,4
2016	90,6	2200,8	106,5	890,3	1790,9	1784,1

* Складено на основі даних: International Telecommunication Union. World Telecommunication/ICT Development Report and database indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

Темпи та ефективність поширення ІКТ у сфері торговельно-економічних операцій значною мірою зумовлюються наявністю для цього відповідної інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Важливими характеристиками рівня розвитку ІКТ-інфраструктури є відносна кількість користувачів Інтернету і мобільного зв'язку; кількість постійних передплатників широкосмугового Інтернету; відносна кількість безпечних серверів Інтернету (табл. 3). Причому особли-

ве значення має здатність країни чи регіону забезпечувати високий рівень за всіма цими параметрами, а не за окремими з них.

Так, наприклад, Україна сьогодні йде попереду усієї планети за загальною кількістю користувачів мобільного зв'язку у розрахунку на 100 осіб населення * (з показником 144 за 2015 р. і 133 за 2016 р.). Вона істотно випереджала середні показники і по світу в цілому (відповідно, 98,3 і 101,6), і по розвинутих країнах – членах ОЕСР (114,9 і 118), і по країнах – членах ЄС (121,3 і 121,1). Тим часом за кількістю користувачів Інтернету (% чисельності населення) ** Україна була на рівні, вищому від середньосвітового (відповідно, 48,9% і 43,2% у 2015 р., а також 52,5% і 45,9% у 2016 р.), хоча й істотно поступалася перед розвинутими країнами світу (76,5% і 78,6% у 2015 і 2016 рр.).

Але щодо якості використовуваних ІКТ-технологій, то ситуація для нашої держави є неоднозначною (див. табл. 3). Хоча Україна радикально наростила чисельність користувачів широкопasmового Інтернету упродовж лише десятиріччя (2005–2015), вийшовши тут на середньосвітовий рівень, все ж вона майже втричі поступається за цим показником перед ЄС-28, США та Японією, рівно втричі – перед Швецією, більш як утричі – перед Канадою, Великобританією, Німеччиною, Францією та Республікою Корея, майже вчетверо – перед Швейцарією.

В Україні розвиток безпечного Інтернету є уповільненим, через що вона значно відстала в цьому аспекті не тільки від провідних держав світу, але й від великої східноазіатської групи країн, що розвиваються. Так, за кількістю безпечних серверів Інтернету на 1 млн. осіб населення Україна поступається перед Сінгапуром (у 9,8 раза), Японією (в 11,8 раза), Великобританією (у 15,5 раза), США (у 17,9 раза), Німеччиною (у 18,1 раза), Фінляндією (у 19,8 раза), Швецією (у 19,7 раза), Республікою Корея (у 24,3 раза), Швейцарією (у 33,8 раза). Таке кардинальне відставання за параметрами безпеки ставить під сумнів перспективи швидкого поширення в нашій країні електронної комерції та електронного банкінгу і надалі є неприпустимим.

Нові перспективи розвитку електронної комерції в контексті четвертої промислової революції

Сьогодні ми маємо всі підстави для висновку, що світ вступив в епоху кардинальних змін у технології здійснення комерційних операцій. Вони уможливаються завдяки ряду істотних технологічних інновацій, які, за визначенням Всесвітнього економічного форуму ***, включають:

- наносенсори та Інтернет наноречей (nanosensors and the Internet of nanothings), які забезпечують мініатюризацію під'єднання до мережі;
- блокчейн-технології як революційні децентралізовані системи, що базуються на довірі (the blockchain) ****;

* International Telecommunication Union. World Telecommunication/ICT Development Report and database indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

** Netcraft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.netcraft.com/>; World Bank population estimates [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

*** World Economic Forum. Top 10 Emerging Technologies of 2016. By World Economic Forum's Meta-Council on Emerging Technologies. – June 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org>.

**** Уже понад півсотні найбільших банків світу оголосили ініціативи щодо впровадження цих технологій. Відповідні проекти здійснюють також Microsoft, IBM і Google.

– відкриті екосистеми штучного інтелекту (open AI ecosystem), які дозволять перехід від штучного інтелекту до “контекстуального” та появу досконалих персональних помічників для виконання рутинних справ у рамках систем Інтернету речей.

ОЕСР * передбачає, що центральну роль у технологічному базисі, який формуватиметься упродовж наступних 10–15 років, відіграватимуть 10 технологій, які виокремлюються серед 40 виникаючих ключових технологій майбутнього, об’єднаних у 4 групи.

Центральну роль у групі цифрових технологій повинні відігравати 4:

- аналітика, побудована на великих базах даних (Big data analytics);
- блокчейн-технології (Blockchain);
- Інтернет речей (Internet of things);
- штучний інтелект (Artificial intelligence).

Інші ключові технології майбутнього охоплюють:

- хмарні обчислення;
- квантові обчислення;
- ґрид-технології обчислень (grid computing);
- імітаційне та ігрове моделювання;
- фотоніку і світлові технології;
- робототехніку.

Ці технологічні зміни матимуть надзвичайно швидкий і масштабний характер, про що вже сьогодні свідчать окремі дані про темпи впровадження новітніх технологій. Так, згідно з оцінками експертів, кількість пристроїв, підключених до Інтернету, у країнах ОЕСР збільшиться з 1 млрд. у 2016 р. до 14 млрд. до 2022 р., а частка так званої “нової економіки” у структурі всієї світової економіки вже підвищилася з 10% у 2000-ні роки до 25% у 2017 р. і далі зросте до 60% до 2025 р. і до 70% – до 2030 р. **.

Проте головне тут навіть не в кількісних параметрах охоплення, а в тому, що на цьому фоні відбувається системна зміна самого характеру економічних (і не тільки економічних) відносин. В основі новітніх відносин лежать уже не тільки і не стільки відносини власності, скільки можливості доступу (які виражаються у цифрових токенах).

Очевидно, що згадані кардинальні технологічні інновації тією чи іншою мірою вплинуть на технології здійснення комерційних операцій. Дослідження, виконані з метою визначення впливу новітніх Інтернет-технологій на структурні та функціональні параметри економічної діяльності, показують, що світ перебуває на порозі величезних змін у цьому напрямі.

У такому контексті зазначається, що суспільству, де пануватиме Інтернет, вже не будуть потрібні такі лікарі, вчителі, бухгалтери, архітектори, консультанти та юристи, якими вони були у ХХ ст. [8]. Впровадження блокчейн-технологій може спричинити зниження загальної потреби в посередниках (торговельних і фінансових), а також у юристах, хоча останні можуть стати і бенефіціарами технологічних змін за рахунок серйозного зниження трансакційних витрат.

* OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2016, chapter 2. Future Technology Trends. Paris : OECD Publishing, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dx.doi.org/10.1787/sti_in_outlook-2016-en.

** Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 14, 16.

Істотно зміняться також вимоги до представників бізнесу, адже “зростаючи різноманіття економіки і темп змін означають, що інвестори та ті, хто зайнятий глобальним бізнесом, мають бути такими ж мобільними і здатними працювати у багатокультурному просторі, якими бувають люди, що тільки-но поповнюють робочу силу” [9].

Водночас слід брати до уваги, що процес кардинальної перебудови глобальної системи економічних відносин перебуває під впливом складного і суперечливого комплексу факторів, в якому різні фактори діють різноспрямовано, не тільки стимулюючи, але й подекуди дестимулюючи перетворення. Тому загальний вектор руху формується як агрегуюча функція такої взаємодії факторів і відображає певний баланс “плюсів” і “мінусів”.

Нові можливості для споживачів і бізнесу, які надає електронна торгівля

Електронна торгівля дозволяє істотно розширити ринкові можливості як пропозиції (продавців, виробників), так і попиту (споживачів: домогосподарств і корпорацій), а отже – створює передумови для вагомого нарощування і обсягів торгівлі, і показників її ефективності. В цьому контексті доцільно відзначити, насамперед, такі впливи.

1. Електронна торгівля дозволяє створювати віртуальні магазини і торговельні майданчики, які, у свою чергу, дають можливість істотно знизити витрати з товарообороту, а отже – й ціни на товари, що пропонуються для продажу. Адже при цьому відпадає потреба у створенні розгалуженої мережі торговельних точок і придбанні або оренді для цієї мети необхідних торговельних приміщень і торговельного обладнання, а також у відповідних комунальних платежах. Усе це може бути замінено на оренду необхідних складських приміщень (як правило, за межами великих міст), що є значно дешевшим, ніж оренда приміщень у містах, особливо в їх центральних частинах. Як свідчить практика, для демонстраційних цілей достатньо утримувати лише декілька залів у пунктах розрахунку за продані товари.

2. Наявність віртуальних магазинів (торговельних майданчиків), які функціонують на основі онлайн-платформ, дає можливість істотно розширити асортимент товарів, які пропонуються для придбання. Адже якщо обсяг пропозиції в реальних магазинах обмежений наявними торговельними площами, то у віртуальних магазинах таких обмежень просто не існує. Більше того, віртуальний режим товарної пропозиції дозволяє одночасно надавати потенціальним покупцям консультаційні послуги відносно характеристик товарів, можливих супутніх товарів і послуг, особливостей користування ними. Потенціальні покупці можуть істотно заощаджувати свій час при здійсненні покупок за рахунок концентрації в одному місці значної товарної пропозиції, різноманітної за обсягом. Тим більше, що наявні інструменти електронної торгівлі дозволяють легко порівнювати різні товари за рядом обраних параметрів.

3. Віртуальні магазини дають можливість налагодити тісні контакти між продавцями і покупцями. Як правило, на відповідних веб-сторінках, де пропонуються товари для придбання, присутні відгуки тих покупців, які вже придбали їх раніше, що дозволяє ранжирувати товари за їх популярністю та ступенем задоволення ними споживачів. Це не тільки значно полегшує вибір для потенціальних споживачів, але й слугує неоціненним джерелом інформації для продавців і виробників, які, при правильному її використанні та систематизації, можуть серйозно вдосконалити свої продукти відповідно до зауважень споживачів.

4. Створюючи банки даних про своїх покупців, компанії можуть надалі регулярно надсилати комерційні пропозиції (зокрема, щодо новинок на ринку і комерційних розпродажів), а споживачі – без зайвих зусиль бути в курсі нових пропозицій на ринку. Таким чином, одноразові акти купівлі-продажу мають тенденцію до перетворення на довгострокові відносини між компаніями-продавцями та покупцями (особливо тими, які є прихильниками певних товарних брендів).

5. Великі електронні торговельні майданчики великих компаній (таких, наприклад, як Amazon) можуть надавати додаткові комерційні можливості для малих і середніх фірм, які за інших рівних умов можуть просто загубитись і бути не поміченими масовим споживачем в океані торговельних пропозицій. Причому це полегшує вихід МСП одразу у глобальний комерційний простір, що за інших умов було б пов'язане для них з величезними початковими витратами на освоєння нових ринків.

6. Для відносно більш “просунутих” віртуальних торговельних мереж система електронної торгівлі створює можливість в одному місці (“одним кліком”) придбати та оплатити товар, не виходячи з дому, а отже – істотно заощаджуючи свій час. Це є особливо привабливим для заможних споживачів, для яких економія часу є важливим фактором, який впливає на комерційний вибір.

7. Ведення електронної торгівлі пов'язане із значним спрощенням і раціоналізацією управління процесом дистрибуції товарів і запасами, а також усієї логістики в русі товарів від виробника до споживача.

8. Під впливом поширення механізмів електронної комерції створюються передумови для підвищення ефективності функціонування глобальних мереж утворення доданої вартості. Це розширює можливості для розгортання міжнародної кооперації та входження у глобальні виробничі ланцюги, що має особливе значення у наукомістких, технологічно передових сферах. А отже, при правильному використанні цих можливостей можуть створюватися передумови для прискорення інновацій на національному рівні, для зниження витрат і взагалі для підвищення продуктивності та міжнародної конкурентоспроможності. Адже завдяки електронним засобам комунікації істотно скорочуються витрати на розширення ринків збуту та залучення додаткових покупців, що значно збільшує так званий “ефект від збільшення масштабу”. Крім того, нові комерційні можливості створюються в результаті формування технологічної ренти із забезпеченням охорони глобальних брендів, які в умовах глобалізованих ринків електронної комерції отримують безпрецедентні можливості для зростання.

Поширення електронної торгівлі та дотримання принципу безпеки розвитку

Створюючи ряд безумовних переваг як для продавців, так і для покупців, система електронної торгівлі несе з собою також і ризики, які за певних умов можуть ставати значними та навіть мати руйнівні, фатальні наслідки.

Насамперед, слід підкреслити, що інструменти електронної торгівлі істотно розширюють арсенал засобів маніпулювання свідомістю споживачів за рахунок систематичного застосування витончених методів соціально-психологічного впливу, здатних ефективно стимулювати їх до придбання навіть непотрібних товарів. У середовищі електронної торгівлі можуть легко розмножуватися різні моди манії споживання, які нерідко мають наслідком марнотратне витрачання коштів. Використання новітніх засобів електронної комунікації забезпечує безпрецедентні можливості для продавців, орієнтованих на те, щоб примусити покупців придбавати якомога більше.

Дистанційна купівля товарів може створювати умови для введення в оману споживачів, які нерідко роблять комерційний вибір не на основі огляду реального виробу, а за його картинкою в мережі Інтернет, яка, проте, може неадекватно відображати якості товару. Продавці мають усі можливості створювати спеціалізовані групи коментаторів на своїх веб-сторінках, які цілеспрямовано підтримують окремі бренди й моделі, непрямим методом де-факто обмежуючи вільний вибір споживача за рахунок формування “спільної думки”.

Розвиток мереж електронної комерції пов’язаний з накопиченням і систематизацією даних про окремих споживачів та їхні уподобання, що може спричинити порушення приватності життя широкого загалу людей. За наявності недобросовісних або навіть злочинних намірів і відсутності належного контролю ці накопичені персональні дані можуть легко ставати предметом нелегальних купівлі-продажу інформації про фізичну особу та навіть створювати загрози для її особистої безпеки.

Система електронної торгівлі створює фундамент для поширення різноманітних шахрайських операцій, у тому числі пов’язаних з викраденням даних платіжних карток покупців. Наявні дані свідчать про те, що поширення електронної торгівлі критично посилило значення фактора кібербезпеки.

Електронна торгівля може не тільки створювати нові можливості вирівнювання за рахунок розширення комерційних і виробничих можливостей для тих, хто наздоганяє лідерів, але й за певних умов також закріплювати і навіть поглиблювати економічну нерівність. Так, незаперечним фактором конкурентної переваги американських компаній є те, що вони займають домінуюче становище у генерації фундаментальних інновацій у розвитку мережі Інтернет та у функціонуванні глобальної Інтернет-інфраструктури (так звані “кореневі сервери” перебувають під домінуючим американським контролем). Інакше кажучи, виникає істотна проблема, яку професіонали називають “проблема відсутності мережевої нейтральності”.

Слід також мати на увазі, що злочинний світ теж модернізується і використовує найсучасніші засоби здійснення нелегальних трансакцій через Інтернет і створені в його рамках мережі. Вони можуть служити цілям нелегальної торгівлі зброєю, радіоактивними та отруйними речовинами, торгівлі людьми, організації нелегальної міграції, не кажучи вже про широкий арсенал злочинних інструментів у фінансовій і податковій сферах (фіктивні фінансові активи; утворення фіктивних компаній-одноденок; “відмивання” коштів; незаконне вивезення капіталу; приховування доходів від оподаткування; ерозія податкової бази тощо). Тому не випадково В. Ляшенко та О. Вишневський у своїй монографії [10, с. 75–78] розглядають цифрові платформи і як інструмент кримінальних організацій.

Взагалі сьогодні весь комплекс факторів безпеки (кібербезпека, захист прав споживачів, захист приватності життя) виступає одним з основних обмежувальних факторів на шляху поширення системи електронної торгівлі.

Для подолання цих обмежень і підвищення рівня довіри до електронної комерції необхідними є системні дії, спрямовані на введення цивілізованих норм регулювання діяльності електронних торговельних майданчиків, які б включали в себе запровадження високих стандартів у сферах захисту прав споживачів і гарантування безпеки трансакцій, прозорості торговельного середовища та обмеження доступу до нього продавців із сумнівною репутацією (ідентифікації та верифікації продавців), запобігання порушенню прав інтелектуальної власності в широкому розумінні цього терміна.

У такому зв'язку необхідно модернізувати систему експортного контролю (особливо відносно товарів з так званним "подвійним призначенням"), запровадити сучасні методи запобігання вивезенню культурних цінностей і регулювання використання так званих "віртуальних валют", які дедалі активніше застосовуються у розрахунках у рамках електронної комерції.

З огляду на це, важливо не тільки значно посилювати активність діяльності профільних міжнародних організацій та регіональних інтеграційних об'єднань, але й активно обмінюватися передовим досвідом регулювання на національному рівні.

У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Китаю, який послідовно відстоює принцип суверенітету над власним кіберпростором і відмовляється відкривати свої кордони для безконтрольного обміну даними. Такий підхід було закріплено новим законом КНР про кібербезпеку (його основні положення викладено у [11]), який набрав чинності 1 червня 2017 р. Цей закон значно посилив вимоги до мережевих операторів щодо безпеки мережевих операцій, включаючи вибудовування багаторівневої системи кіберзахисту (ст. 21), верифікацію автентичності особистості користувачів певними мережевими операторами (ст. 24), складання планів реагування на надзвичайні ситуації в галузі кібербезпеки (ст. 25), сприяння і підтримку слідчим органам у справі захисту національної безпеки і розслідування злочинів (ст. 24). Постачальники мережевих продуктів і послуг повинні інформувати їх користувачів про існуючі загрози щодо безпеки та на постійній основі надавати послуги у сфері гарантування безпеки своїх продуктів і послуг, чітко інформувати своїх користувачів і отримувати від них відповідну згоду, якщо ці продукти або послуги збирають інформацію про їх користувачів (ст. 22). Закон передбачає (ст. 23), що ключові мережеві механізми та особливі продукти, які використовуються для захисту мережі, повинні відповідати чинним національним стандартам і сертифікаційним вимогам, а також можуть пропонуватися на продаж лише після сертифікації кваліфікованою сертифікаційною організацією або проходження відповідних випробувань у сфері безпеки.

Закон КНР про кібербезпеку може слугувати одним з прикладів при формуванні системи захисту критичної Інтернет-інфраструктури, від якої вирішальною мірою залежать надійність і безпечність здійснення комерційних операцій у кіберпросторі. Так, він запровадив підвищені зобов'язання щодо безпеки для операторів критично важливої інформаційної інфраструктури, і в тому числі – вимоги до внутрішньої організації, підготовки співробітників, резервування даних і вироблення заходів щодо реагування на надзвичайні ситуації (ст. 34); обов'язок зберігання особистих даних та інших важливих даних виключно на території КНР (ст. 37); підпорядкування закупівлі мережевих продуктів і послуг, які можуть вплинути на національну безпеку, контролю відповідних органів безпеки (ст. 35); проведення щорічних оцінок ризиків у сфері кібербезпеки, а також надання відповідним органам влади звітів про їх результати і заходів щодо поліпшення ситуації (ст. 38).

Особливо слід акцентувати увагу на нових китайських підходах до забезпечення захисту особистих даних. Зазначений закон встановлює механізми відстежування дотримання принципу законності, необхідності та доцільності збирання й використання особистих даних, а також право на спостереження за виконанням вимог про інформування та отримання згоди користувачів на таке збирання інформації (ст. 41). Цей документ передбачає використання особистих даних лише в тих цілях, на які дала згоду відповідна особа (ст. 41), гарантуючи право на вжиття заходів щодо захисту безпеки особистих даних (ст. 42), а також індивіду-

альне право оцінювати і вносити виправлення в особисту інформацію – аж до повного видалення помилкових або непогоджених відомостей (ст. 43).

Тим часом китайський приклад запровадження системи державного регулювання кіберпростору (і в тому числі електронної комерції) не слід розглядати як безумовний зразок для інших країн. Адже він до певної міри відображає специфіку регулятивних підходів, характерних саме для китайського соціуму. Взагалі кожна держава повинна моделювати свої національні системи регулювання в цій сфері на основі власних підходів, зумовлених як національними пріоритетами, так і традиціями в регулюванні суспільних відносин. І в цьому контексті ми стикаємося з формуванням різних національних моделей регулювання електронного бізнесу. Але очевидно, що відмінності національних моделей регулювання повинні мати певну межу, за якою розбіжності можуть істотно гальмувати розвиток глобальних і регіональних ринків, без чого ефективність електронної комерції буде поставлено під сумнів. А отже, важливу роль повинні відігравати зусилля з гармонізації умов розвитку із регулювання електронної (цифрової) комерції.

Роль міжнародних організацій у поширенні електронної торгівлі та її регулюванні

На глобальному рівні робота із створення механізмів регулювання електронної торгівлі здійснюється, насамперед, у рамках таких глобальних інституцій.

1. ООН – насамперед, через механізми Конференції Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), але також і через інші структури (наприклад, Комісію ООН з права міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ).

2. Світова організація торгівлі (СОТ) – через комплексне регулювання електронних торговельних операцій та надання преференцій у цій сфері.

3. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – стосовно до розвинутих країн світу.

4. Всесвітня митна організація (ВМО) – насамперед, щодо контролю за транскордонним переміщенням товарів у режимі електронної торгівлі.

5. Всесвітній поштовий союз (ВПС) – зокрема, щодо спрощення на основі запровадження єдиних документів процедур електронної комерції, пов'язаних з поштовими відправленнями.

Діяльність СОТ у цій сфері відіграє особливо важливу роль, оскільки веде до прийняття країнами відповідних зобов'язань, створюючи тим самим преференційний, лібералізований режим для розвитку електронної комерції. Адже, відповідно до угод СОТ з цього приводу, діє мораторій на застосування тарифів відносно електронних угод, який закріплений Декларацією з питань електронної торгівлі, прийнятою на II міністерській конференції країн – членів СОТ у травні 1998 р. *, і з того часу регулярно подовжується на новий дворічний строк (сьогодні до 2019 р.) **.

На розвиток зазначеної декларації у вересні 1998 р. було прийнято Робочу програму з електронної комерції ***, виконання якої регулярно контролюється на

* WTO Ministerial Conference 1998. Declaration on Global Electronic Commerce. Adopted on 20 May 1998. WT/MIN(98)/DEC/2. – 25 May 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/ecom_e.htm.

** WTO Ministerial Conference 2017. Work Programme on Electronic Commerce. Draft Ministerial Decision of 13 December 2017. WT_MIN(17)_W_6. 15.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.wto.org/>.

*** WTO. Work Programme on Electronic Commerce. Adopted by the General Council on 25 September 1998. WT/L/274. – 30 September 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/ecom_e.htm.

рівні як Генеральної ради СОТ, так і конференцій міністрів країн – членів цієї організації. Програма поширюється на великий комплекс питань – застосування принципу найбільшого сприяння у торгівлі; прозорості операцій; внутрішнього національного регулювання; стандартів і процедур визнання відповідності; конкуренції; захисту приватності; запобігання шахрайським діям; забезпечення ринкового доступу; застосування мита; комерційного обліку і класифікації операцій; правил походження товарів; захисту інтелектуальної власності; визначення впливу електронної комерції на економіку країн, що розвиваються; створення сприятливих умов для менш розвинутих країн та ін.

Новий імпульс розгляду питань регулювання електронної комерції в рамках СОТ було дано під час XI міністерської конференції країн – членів СОТ у Буенос-Айресі у грудні 2017 р., де з цього приводу 45 членами * ухвалено спільну заяву ** і підготовлено відповідну Робочу програму ***. Ця спільна заява підтвердила важливість глобальної електронної комерції, підкреслила можливості, які вона надає для інклюзивної торгівлі та розвитку, і проголосила спільну мету її подальшого просування з урахуванням специфічних потреб і викликів для країн, що розвиваються (особливо менш розвинутих країн), а також для мікро-, малих і середніх підприємств. СОТ сьогодні наголошує на необхідності відкритого, прозорого, недискримінаційного та передбачуваного регуляторного середовища, яке б сприяло електронній комерції. Країни, що приєдналися до зазначеної заяви, проголосили про свій намір просуватися в напрямку початку в майбутньому багатосторонніх переговорів у рамках СОТ відносно аспектів електронної комерції.

ОЕСР проводить у сфері електронної комерції важливу і багатогранну роботу. Зокрема, ця організація з 1982 р. розробляє умови регулювання транскордонних потоків даних. Саме їй належить провідна роль у виробленні ключових стандартів цифрової економіки. До речі, і сам термін “цифрова економіка” (від англ. digital economy), який прийшов на зміну більш ранньому “Інтернет-економіка”, також було запроваджено в ОЕСР (2014 р.).

З 1995 р. ОЕСР проводить регулярні зустрічі профільних міністрів країн – членів цієї організації із зазначеного питання, на яких ухвалюються рішення та рекомендації для всіх країн-учасниць. У цілому в цій сфері вже прийнято 16 рекомендацій, спрямованих на сприяння інформаційній безпеці та захисту приватного життя ****. Також розроблено 14 ключових показників з метою оцінки позицій, які окремі країни займають у розвитку цифрової економіки *****.

* До заяви приєдналися майже всі ключові гравці у СОТ (у тому числі США, ЄС, Китай, Японія, Бразилія, Росія), крім Індії. Україна також є учасником цієї заяви.

** WTO Ministerial Conference 2017. Joint Statement on Electronic Commerce. WT_MIN(17)_60. 15.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.wto.org/>.

*** WTO Ministerial Conference 2017. Work Programme on Electronic Commerce. Draft Ministerial Decision of 13 December 2017. WT_MIN(17)_W_6. 15.12.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.wto.org/>.

**** Серед них, зокрема, можна згадати Рекомендацію 1999 р. щодо захисту прав споживачів в електронній комерції, що вимагає розкриття інформації про продавців, товари та операції і нині представлена в оновленій версії від 24 березня 2016 р. (OECD. Recommendation of the Council on Consumer Protection in E-Commerce. – OECD, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264255258-en.pdf?expires=1526914886&id=id&accname=guest&checksum=4702AAFE44DC2474FBFB22595D4E852B>).

***** Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 13.

Останньою з прийнятих є Міністерська декларація “Про цифрову економіку, інновації, зростання та соціальне процвітання” *, яка поставила перед країнами – членами ОЕСР 9 основних завдань у сфері розвитку цифрової економіки, у тому числі й ті, що безпосередньо стосуються умов розвитку електронної торгівлі:

- підтримувати розширення торгівлі та електронної комерції, розвиток нових видів бізнесу та послуг через політику, яка б базувалася на повазі до прав людини і верховенстві закону, що, у свою чергу, сприяло б відкритості Інтернету, при дотриманні вимог забезпечення конфіденційності та захисту даних, а також зміцнення цифрової безпеки;

- забезпечити більші можливості широкосмугового підключення й використання потенціалу взаємозв’язаних і конвергентних структур і цифрових послуг з метою подолання цифрового розриву та стимулювання інновацій;

- поліпшити управління ризиками у сфері цифрової безпеки й захисту недоторканності приватного життя з метою підвищення довіри до цифрової економіки;

- стимулювати скорочення перешкод на шляху до електронної комерції (як внутрішньої, так і транскордонної) в інтересах споживачів і бізнесу;

- користуватися перевагами, що стають реальними завдяки використанню онлайн-платформ, які створюють можливості для інноваційних форм виробництва, споживання, співробітництва та обміну;

- докладати зусиль, щоб усі люди мали навички, необхідні у цифровій економіці.

Сьогодні ОЕСР концентрує увагу на тих питаннях розвитку електронної комерції, що безпосередньо зумовлені новітніми технологічними рішеннями в рамках четвертої промислової революції. Це передбачає, зокрема, діяльність у рамках проекту Going digital (2017–2018 рр.) з вироблення стандартів щодо Інтернету речей. У 2018 р. розпочато розробку рекомендації з питання штучного інтелекту, обговорюються проблеми використання віртуальних валют, які базуються на блокчейн-технологіях, а також забезпечення безпеки споживачів фінансових послуг у зв’язку з випуском відповідних інструментів **.

Всесвітня митна організація, яка має у складі апарату спеціальну робочу групу з питань електронної комерції, останнім часом значно активізувала свою роль у сприянні поширенню електронної торгівлі, виступивши спонсором першої Всесвітньої конференції (Пекін, 2018) з питань електронної торгівлі, в якій взяли участь близько 2 тис. представників митних адміністрацій, інших державних органів регулювання, міжнародних організацій, провідних операторів на ринку електронної комерції, мікро-, малих і середніх підприємств, споживачів і дослідників з різних країн і регіонів світу. Результатом цієї конференції стала декларація ***, яка акцентує увагу на формуванні транспарентної політики щодо

* OECD 2016 Ministerial Meeting. Ministerial Declaration on the Digital Economy: Innovation, Growth and Social Prosperity (“Cancún Declaration”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/internet/Digital-Economy-Ministerial-Declaration-2016.pdf>.

** Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 14-15.

*** Beijing Declaration adopted by the First Global Cross-Border E-Commerce Conference. Beijing, China, 10 February, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/declarations/beijing-declaration-1022018.pdf?la=en>.

цифрової економіки, на необхідності вироблення нових підходів і політичних орієнтацій, а також взаємодії усіх заінтересованих сторін (так званих “стейкхолдерів”) у встановленні збалансованого, прозорого, недискримінаційного та сталого модусу розвитку, який повинен бути інклюзивним, стратегічно орієнтованим, інноваційно спрямованим і базуватися на співробітництві. Важливе значення має заклик до вироблення активної позиції у формуванні відповідей на існуючі виклики у цій сфері, які, зокрема, пов’язані зі збиранням податків, захистом прав інтелектуальної власності та безпекою громадян.

Серед пріоритетних напрямів проведення політик сприяння розвитку електронної комерції вказаний глобальний форум визначив такі.

1. Підвищення вигід від електронної комерції через процедури полегшення торгівлі та повну імплементацію відповідної угоди, укладеної у рамках COT (WTO Trade Facilitation Agreement), а також створення відповідних технологічних передумов (впровадження взаємозв’язку торговельних платформ, “єдиних вікон” для опрацювання даних, нових технологій забезпечення вищого рівня видимості даних та управління ризиками, у тому числі через здійснення пілотних проектів – таких, як “Електронна платформа всесвітньої торгівлі” (the Electronic World Trade Platform – eWTP) і “Африканський альянс за електронну комерцію” (African Alliance for E-Commerce – AAEC) (важливу роль у цьому контексті повинні відігравати поліпшення і спрощення процедур збирання податків і платежів, а також посилення координації між різними міжнародними організаціями у питаннях регулювання середовища електронної торгівлі з метою зближення та гармонізації відповідних стандартів).

2. Підвищення рівня контролю за ризиками для безпеки, поширення добросовісної ділової практики у цій сфері та забезпечення дотримання зобов’язань по всьому ланцюгу комерційних відносин.

3. Забезпечення стратегічної поведінки та орієнтації на полегшення поширення новітніх технологій, які б зумовлювали революційні по суті зміни: інтеграцію транскордонної електронної комерції з технологіями Інтернету речей, штучного інтелекту, блокчейн, великих баз даних і хмарних обчислень.

4. Створення здорових екосистем, які б базувалися на спільних зусиллях, що передбачає посилення взаємодії в рамках світового співтовариства митних органів через обмін інформацією, а також взаємне визнання національних механізмів контролю, сприяння торгівлі та взаємодопомоги у правозастосуванні та спрощенні торговельних процедур.

5. Сприяння збалансованому розвитку через посилення регіонального співробітництва (зазначено, що електронна торгівля робить важливий вклад у переформатування моделей економічного зростання, сприяє поглибленню глобалізаційних процесів і піднесенню рівня розвитку й добробуту менш розвинутих країн; але для цього потрібні колективні зусилля, ініціативи, відкриті та прозорі правові рамки, спрямовані на цифровий та інфраструктурний розвиток, а також обмін досвідом і координація процедур для забезпечення безперешкодного руху інформації, фінансів і товарів).

6. Прискорення формування стандартів для забезпечення сталого розвитку (цьому повинне сприяти піднесення на новий рівень діалогу урядових органів з усіма стейкхолдерами у питаннях вироблення нових стандартів).

Роль регіональних інтеграційних об'єднань у розвитку та регулюванні електронної торгівлі

Актуальність регіональних політик у сфері розвитку електронної (цифрової) комерції не затуляє собою важливості акцентів на виробленні відповідних глобальних підходів. Це зумовлено тим, що складність і неоднозначність таких процесів та їх ефектів породжують ряд серйозних регулятивних дилем у діапазоні різних варіантів поєднання критеріїв економічної ефективності та безпеки. І знаходження суто глобальних рішень у цьому контексті є далеко не простим завданням. Його легше розв'язувати у регіональних форматах, де країни, що здійснюють політику регіональної інтеграції, мають більше спільних точок дотику та більше спільності у стратегіях свого розвитку. Тому міжнародний регіональний рівень може істотно доповнювати й розвивати принципи, ухвалені на глобальному рівні, та робити їх функціонально придатнішими для практичного застосування.

Європейський Союз проводить активну політику щодо формування єдиного цифрового ринку, який повинен стати ключовим компонентом активізації євроінтеграційних процесів у напрямі забезпечення вищої глобальної конкурентоспроможності Союзу. У рамках такої політики Єврокомісією було розроблено та опубліковано Стратегію єдиного цифрового ринку для Європи (06.05.2015 р.), а також пропозиції (25.05.2016 р.) щодо гармонізації функціонування електронних платформ як передумови для забезпечення повноцінної конкуренції на єдиному цифровому ринку *. При цьому головними цілями є створення рівних можливостей для всіх учасників цифрового ринку послуг; гарантування відповідальної поведінки з боку онлайн-платформ щодо захисту ключових цінностей; сприяння підвищенню рівня довіри, прозорості та справедливому ставленню; підтримання відкритості та недискримінаційного характеру розвитку цифрових ринків **.

ЄС намагається поширити принципи організації цифрових ринків, які він розробляє і запроваджує на внутрішньому ринку, також на ширший ринковий простір. Показовим у цьому відношенні є той факт, що ще у квітні 2011 р. ЄС, спільно із США, ухвалили Принципи торгівлі для ІКП, зміст яких викладено у таблиці 4.

Таблиця 4

Принципи торгівлі для ІКП ЄС – США (від 4 квітня 2011 р.) *

Сфери дії принципів	Зміст принципів
Прозорість	Уряди повинні забезпечити, щоб усі закони, правила, процедури та адміністративні норми загального застосування, які впливають на ІКТ і торгівлю ІКП, були опубліковані або в інший спосіб доступні для ознайомлення та (наскільки це практично можливо) підлягали завчасному попередньому публічному оповіщенню з можливістю публічного коментування відповідних процедур
Відкриті мережі, забезпечення доступу до мереж та їх використання	Уряди, бажано через їх регуляторів, повинні сприяти створенню можливостей для споживачів щодо законного доступу і розповсюдження інформації та використовувати на свій вибір програмні додатки й послуги. Уряди повинні не обмежувати здатність постачальників надавати послуги через Інтернет на транскордонній та технологічно нейтральній основі, а сприяти інтероперабельності послуг і технологій, де це доречно

* European Commission. A Digital Single Market Strategy for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels, 6.5.2015 COM (2015) 192 final; European Commission. Online Platforms and the Digital Single Market Opportunities and Challenges for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Brussels, 25.5.2016 COM (2016) 288 final.

** Більш детальний розгляд цих важливих питань виходить за межі завдань, поставлених у цій статті, та вимагає окремого дослідження.

Транскордонні інформаційні потоки	Уряди не повинні перешкоджати постачальникам послуг інших країн або клієнтам цих постачальників в електронній передачі інформації всередині країни або через кордони, а також у доступі до інформації загального користування або до власних інформаційних ресурсів, які зберігаються в інших країнах
Місцева інфраструктура	Уряди не повинні вимагати від постачальників ІКП використання місцевої інфраструктури або забезпечення своєї присутності як умови надання послуг. Крім того, уряди не повинні віддавати пріоритет або надавати преференційний режим національним постачальникам ІКП щодо використання локальної інфраструктури, національного спектра частот або орбітальних ресурсів
Іноземна власність	Уряди повинні дозволити повну іноземну участь у їх секторах ІКП – через створення місцевого торговельного оператора або в інший спосіб
Використання частот	Урядам слід максимально збільшити доступність і використання спектра частот, прагнучи забезпечити його дійове та ефективне управління, а також (де це доречно) відповідність чинним рекомендаціям Міжнародного союзу електриків щодо сектору радіокомунікацій (МСЕ-R). Виділення частот у комерційних цілях слід здійснювати об'єктивно, своєчасно, прозоро і недискримінаційно для стимулювання конкуренції та інновацій. Уряди заохочуються до надання регуляторам повноважень, пов'язаних з призначенням для комерційних користувачів наземних частот, які б спиралися на неупереджені процедури, орієнтовані на ринкові ознаки (включаючи проведення аукціонів)
Регуляторні органи	Уряди повинні забезпечити, щоб регуляторні органи, які здійснюють нагляд за секторами ІКП, мали чітко визначений юридичний статус і функціональну незалежність від усіх провайдерів послуг, а також достатні юридичні повноваження та адекватні ресурси для ефективного виконання своїх функцій. Регуляторні рішення і процедури повинні бути неупередженими до всіх учасників ринку. Нормативні рішення щодо ІКП і результати апеляційних процедур щодо таких рішень мають бути загальнодоступними
Авторизація та ліцензування	Уряди повинні дозволити надання телекомунікаційних послуг на конкурентних умовах усюди, де це можливо, на підставі простого повідомлення постачальника послуг і не вимагати створення юридичної особи як умови надання послуги. Ліцензування має обмежуватися лише окремими питаннями з метою здійснення обмеженого кола специфічних регуляторних функцій (таких, як виділення частот)
Взаємозв'язок	Відповідно до положень Телекомунікаційного Додатка ГАТС щодо умов доступу й використання мереж, уряди повинні забезпечити для постачальників послуг загального користування телекомунікаціями право та обов'язок вести переговори і забезпечувати на комерційних умовах взаємозв'язок з іншими провайдерами для доступу до телекомунікаційних мереж і послуг загального користування. Крім того, згідно з Довідковим документом ГАТС про основні телекомунікації, країни повинні забезпечити, щоб постачальники послуг загального користування мали можливість вести переговори та отримувати взаємозв'язок з великими постачальниками на базі тарифів, які ґрунтуються на реальних витратах, є недискримінаційними та прозорими
Міжнародне співробітництво	Уряди повинні співпрацювати один з одним, щоб підвищити рівень цифрової грамотності в усьому світі та з метою зменшення “цифрового розриву”

* Побудовано за: European Union – United States Trade Principles for Information and Communication Technology Services, 2011. – April 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/april/tradoc_147780.pdf.

Є всі підстави вважати, що наведені в таблиці 4 принципи мають універсальне значення і повинні враховуватись усіма членами світового торговельного співтовариства.

Слід зазначити, що Євразійський економічний союз (ЄАЕС) з 2016 р. також почав здійснювати політику формування єдиного регіонального цифрового простору, яка передбачає значну активізацію взаємної електронної торгівлі країн – членів цієї організації. Така її діяльність проводиться у тісній співпраці зі Світовим банком. Йдеться про так званий “Цифровий порядок денний ЄАЕС до 2025 року” *. Він, зокрема, передбачає створення спільної цифрової інфраструктури на основі широко-смугового доступу в Інтернет, безпечних і надійних цифрових платформ, а також цифровізацію провідних галузей економіки та регіональних ринків. Мається на увазі, що здійснення заходів у цьому напрямі сприятиме прискоренню економічного зростання (за оцінками, на 3,24% ВВП, у тому числі на 0,88% ВВП – за рахунок поширення власне електронної торгівлі) **, створенню нових робочих місць, підвищенню конкурентоспроможності. Запропоновані заходи передбачають, серед іншого, розповсюдження загальнодоступних освітніх програм для населення, спрямованих на формування цифрової грамотності та належних цифрових навичок.

Відповідні політики регіонального розвитку цифрової торгівлі спостерігаються сьогодні і в інших регіонах світу (у тому числі в рамках Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Ради співробітництва арабських держав Перської затоки та ін.).

Таким чином, у світі активно формується багаторівнева розгалужена система регулювання і сприяння поширенню електронної (цифрової) торгівлі, в яку доцільно вписатися будь-якій країні, яка розраховує на гідне місце у світовій економіці майбутнього.

Висновки

1. Електронна торгівля виникла і поширюється в результаті істотного зростання ролі у розвитку комерційної діяльності ІКТ, які створили і продовжують створювати нові, небачені раніше можливості для проведення комерційних операцій у нових форматах.

2. У перспективі електронна торгівля розвиватиметься набагато вищими темпами, ніж звичайні комерційні операції. При цьому нові перспективи розвитку електронної комерції виникають у контексті четвертої промислової революції, що відбувається сьогодні на основі поєднання інновацій у сферах інформаційних, біо- та нанотехнологій.

3. Розвиток електронної торгівлі пов'язаний із створенням якісно нових можливостей для споживачів і бізнесу та одночасно з виникненням нових ризиків комерційного і персонального характеру. Подальше поширення електронної торгівлі не можливе без ефективного дотримання принципу безпеки комерційних операцій та безпеки розвитку в цілому.

4. Для ефективного регулювання умов здійснення електронної торгівлі необхідним є скоординоване вжиття відповідних заходів як на національному рівні, так і на регіональному та глобальному. Важливу роль у цьому покликані відіграти провідні міжнародні організації, що займають центральне місце у виробленні відповідних міжнародних конвенцій та угод.

* Група Всемирного банка и Евразийская экономическая комиссия. Цифровая повестка Евразийского экономического союза до 2025 года: Перспективы и рекомендации. Обзор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/SiteAssets/%D0%9E%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%20%D0%92%D0%91.pdf>.

** Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Как развить и максимально использовать потенциал электронной коммерции? // Мосты. Аналитика и новости о торговле и устойчивом развитии. – 2018. – Вып. 1. – Март – апрель. – 37 с. – С. 33.

Список використаної літератури

1. Плескач В.Л., Затонацька Т.Г. Електронна комерція : підруч. – К. : Знання, 2007. – 535 с.
2. Крупник А. Бизнес в Интернет. Введение в электронную коммерцию. – М. : Микроарт, 2002. – 240 с.
3. Юрасов А.В. Электронная коммерция. – М. : Дело, 2003. – 480 с.
4. Ciuriak D., Ptashkina M. The Digital Transformation and the Transformation of International Trade. Issue paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e15initiative.org/publications/the-digital-transformation-and-the-transformation-of-international-trade/>.
5. Suominen K. Fuelling Trade in the Digital Era: The Global Landscape and Implications for Southeast Asia. Issue paper. – Geneva : International Centre for Trade and Sustainable Development. – November 2017. – 21 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ictsd.org/sites/default/files/research/fuelling_trade_in_the_digital_era_-_southeast_asia.pdf.
6. Tan S.W. Digital Trade in Europe and Central Asia / ADBI Working Paper Series No. 751. – Токуо. – June 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/324996/adbi-wp751.pdf>.
7. Wu M. Digital Trade-Related Provisions in Regional Trade Agreements: Existing Models and Lessons for the Multilateral Trade System. Overview Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e15initiative.org/publications/digital-trade-related-provisions-in-regional-trade-agreements-existing-models-and-lessons-for-the-multilateral-trade-system/>.
8. Susskind R., Susskind D. The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts. – Oxford : Oxford University Press, 2016.
9. Ross A. The Industries of the Future. – New York : Simon & Schuster, 2016.
10. Ляшенко В.І., Вишневський О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : моногр. – К. : Ін-т екон. пром-сті НАН України, 2018. – 252 с.
11. Рогожин А.А. КНР – Закон о кибербезопасности принят [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.imemo.ru/index.php?page_id=502&id=2882.

References

1. Pleskach V.L., Zatonats'ka T.G. *Elektronna Komertsiya* [E-commerce]. Kyiv, Znannya, 2007 [in Ukrainian].
2. Krupnik A. *Biznes v Internet. Vvedenie v Elektronnyuyu Kommertsiyu* [Internet Business. Introduction to e-commerce]. Moscow, Mikroart, 2002 [in Russian].
3. Yurasov A.V. *Elektronnaya Kommertsiya* [E-commerce]. Moscow, Delo, 2003 [in Russian].
4. Ciuriak D., Ptashkina M. The digital transformation and the transformation of international trade. Issue paper, available at: <http://e15initiative.org/publications/the-digital-transformation-and-the-transformation-of-international-trade/>.
5. Suominen K. Fuelling trade in the digital era: the global landscape and implications for Southeast Asia. Issue paper. Geneva, International Centre for Trade and Sustainable Development, November 2017, available at: https://www.ictsd.org/sites/default/files/research/fuelling_trade_in_the_digital_era_-_southeast_asia.pdf.

6. Tan S.W. Digital trade in Europe and Central Asia. ADBI Working Paper 751. Tokyo, Asian Development Bank Institute, June 2017, available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/324996/adbi-wp751.pdf>.
7. Wu M. Digital trade-related provisions in regional trade agreements: existing models and lessons for the multilateral trade system. Overview paper, available at: <http://e15initiative.org/publications/digital-trade-related-provisions-in-regional-trade-agreements-existing-models-and-lessons-for-the-multilateral-trade-system/>.
8. Susskind R., Susskind D. The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts. Oxford, Oxford University Press, 2016.
9. Ross A. The Industries of the Future. New York, Simon & Schuster, 2016.
10. Lyashenko V.I., Vyshnevs'kyi O.S. *Tsyfrova Modernizatsiya Ekonomiky Ukrainy yak Mozhlyvist' Proryvnoho Rozvytku* [Digital Modernization of Ukrainian Economy as an Opportunity for Breakthrough Development]. Kyiv, Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, 2018 [in Ukrainian].
11. Rogozhin A.A. KNR – *Zakon o kiberbezopasnosti prinyat* [China – Cyber Security Law adopted], available at: https://www.imemo.ru/index.php?page_id=502&id=2882 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 17 липня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on July 17, 2018.*
